

SZÖTS ANDRÁS*

(1760—1812)

S. Izsák

În trecutul medicinei și igienei din patria noastră, au activat numeroși oameni care în timpul vieții lor au fost cunoscuți și populari dar a căror amintire s-a șters de-a lungul anilor, iar generațiile de mai târziu nu știu despre ei decât foarte puțin, sau deseori nimic.

De numele lui Szöts nu se leagă nici o descoperire medicală importantă, ba mai mult nu dispunem nici de mențiuni care să indice că el s-ar fi distins ca gînditor. Se pune deci întrebarea: de ce istoria medicinei îl amintește, trecîndu-i numele printre medicii progresiști din patria noastră? *Ca propagator al cunoștințelor de medicină umană și veterinară, ca educator sanitar Szöts András a desfășurat în timpul său o activitate alăt de valoroasă încît aceasta îi asigură impor-*

* Comunicare susținută la S. Ș. M. filiala Tg. Mureș, în ședința din 3. II. 1961.

S. IZSÁK: SZÖTS ANDRÁS (1760-1812)

*Fig. nr. 1. - Portretul lui Szöts András
(după Pataky)*

tanța cuvenită în trecutul medicinei din țara noastră. El poate fi enumerat printre cei care au contribuit cu cinstă la ocrotirea sănătății din patria noastră în popularizarea problemelor sanitare legate de masele oamenilor muncii. Și acest merit nu este lipsit de importanță.

Istoria medicinei a amintit pînă acum puține lucruri despre *Szöts András*. Cercetătorii noștri și cercurile medicale au știut puțin despre el. *Szinnyei József* (3) amintește numele lui *Szöts* și-l menționează lucrările, dar lui *Pataki Jenő* îi revine meritul de a fi atras atenția cercurilor medicale asupra lui *Szöts András* în revista „Orvosi Szemle” de la Cluj.

Numele și lucrările lui *Szöts András* le întîlnim în scrierile mai multor autori vechi și recenți, ca de exemplu *Maizner János* (1) și *György Tibor* (2), sau în studiele documentate ale lui *Magyari Kossa Gyula* (4) și *Gortvay György* (5). Una dintre cele mai importante date recente în legătură cu bibliografia lui *Szöts* este stabilirea faptului că lucrarea sa principală a apărut în traducere românească la Sibiu (6) și Cluj (7).

Szöts András s-a născut în anul 1760, la Huedin, din părinți iobagi. Studiile secundare le-a urmat la Colegiul reformat din Cluj, probabil ca bursier al unei fundații. De la Cluj a plecat la Viena unde a audiat cursuri de medicină. În vremea aceea Viena era unul din centrele medicale cele mai dezvoltate din Europa centrală. La Facultatea de medicină țineau cursuri profesori eminenti.

Înființarea lui *Allgemeines Krankenhaus*, care a fost construit între 1781—1784 a asigurat un progres remarcabil atît în ceea ce privește asistența spitalicească cît și lărgirea posibilităților de învățămînt. În perioada lui *Szöts* au început să fie elaborate metodele de bază ale medicinei moderne: anatomia patologică științifică (*Morgagni*, 1761), percuția (*Auenbrugger*, 1761), începînd să se dezvolte în același timp fiziologia experimentală (*Haller*, *Spallanzani*, *Galvani* etc.). Datorită activității lui *Störk*, în ultimul stert al secolului al XVIII-lea se desfășoară cercetări de farmacie experimentală, unul dintre centrele acestora fiind Viena. Dezvoltarea industriei, ascensiunea economică și politică a burgheziei, mișcările burgheze dar mai ales lupta îndrăjită a iobagilor împotriva feudalismului au obligat organele de stat centrale și provinciale ale absolutismului așa-zis luminat să consimta la anumite concesii. Astfel ele au fost silite să lărgescă dispozițiile sanitare centralizate cuprinse în paragrafele lui *Normaticum in Re Sanitatis* a căror necesitate a fost impusă în statul feudal de relațiile de producție capitaliste în dezvoltare.

Nu cunoaștem nici o lucrare a lui *Szöts András* care să conțină o luare de poziție politică sau filozofică. În schimb lucrările lui *Szöts* trădeză un medic cu gândirea realistă lucidă care nu a rămas insensibil față de suferințele semenilor sai punîndu-și toată știința în slujba intereselor colectivității. Umanismul său devine un criteriu etic care îi determină locul în istoria medicinei din patria noastră.

Anul 1784 este o dată memorabilă în istoria Transilvaniei. Masele de iobagi exploatați, conduse de *Horea*, *Cloșca* și *Crișan* dezlănțuie una din cele mai mari răscoale țărănești din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Această răscoală cuprinde pe iobagii și mînerii din munții Apuseni. Condițiile sanitare îngrozitoare în care trăiau au sporit îndrăjirea locuitorilor din această regiune și ira lor împotriva asupritorilor. Tuberculoza, sifilisul, bolile de subnutriție, mortalitatea infantilă și generală de proporții înspăimîntătoare făceau ravagii în rîndurile populației a cărei asistență medico-sanitara va rămîne deplorabilă și cu 100 de ani mai tîrziu.

În 1784, anul izbucnirii răscoalei iobagilor din Ardeal, *Szöts András* își susține teza de doctorat intitulată *Dissertatio medico-practica de arthritide*. Pe baza acesteia îl obține diploma de medic în ziua de 14 ianuarie 1785 (9). *Szöts* parasește capitala imperială, se întoarce în Ardeal și se stabilește la Cluj unde își începe practica medicală. Numele său devine în scurt timp cunoscut și apre-

ciat. Motivul care l-a îndemnat pe *Szöts* ca după terminarea studiilor să nu meargă „să facă experiențe la celelalte națiuni învățate” nu-l cunoaștem. Este sigur însă că unii dintre contemporanii săi i-au obiectat cu toată seriozitatea acest lucru. Un asemenea indiciu găsim în scrisoarea lui *Incze Mihály*, tatal medicului de mai târziu de la Cluj, care scrie următoarele fiului său, de la Pesta (24 iunie 1785): „... nu te prea grăbi să te întorci acasă. Și acum doctorului *Szöts* i se aduce de cele mai multe ori învinuirea că deși este medic bun și sîrguincios în jurul bolnavilor săi, păcat că nu s-a dus mai departe de Viena, în Franța sau în alte țări.” După toate probabilitățile *Szöts* a devenit în scurt timp un membru îndeobște stimat al burgheziei clujene și la aceasta au contribuit fără îndoială legăturile lui cu familia *Bánffy*.

Prima treaptă importantă în cariera lui *Szöts* o constituie anul 1787 cînd este numit medic primar adică „fizicus” al județului Cluj, cu o retribuție anuală de 200 de fiorini, (10). În această calitate a funcționat timp de 22 de ani, adică pînă în 1809. Ca „fizicus” al județului, *Szöts* a îmbrățișat și el cu toată siguranța propagarea vaccinării împotriva variolei care pătrunsese la noi de la Viena și Pesta. Trebuie să notăm însă că nu dispunem de documente directe care să ilustreze acest fapt.

Este sigur că *Szöts* a cunoscut problemele în legătură cu vaccinarea anti-variolică. Acest fapt este adevărat de traducerea în limba maghiară a lucrării care se ocupă cu inocularea variolei la oi, traducere pe care *Szöts* a făcut-o „din porunca” Consiliului de conducere suprem al Cancelariei imperiale. Lucrarea originală a văzut lumina tiparului în anul 1803, (11) și cu toate că traducerea maghiară nu indică anul apariției, în bibliografiile de mai târziu acest an este considerat 1803. (12).

Așa cum am amintit, extinderea alarmantă a sifilisului în unele ținuturi din Transilvania și Banat (Munții Apuseni Cluj, Timiș, Caraș și alte județe) în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea, a silit autoritățile guvernamentale să ia măsuri urgente și să pornească o propagandă sanitară și în limba naționalităților. În acest scop, ele au chemat în Transilvania pe vestitul *André Etienne* originar din Luxemburg, care a organizat campania împotriva epidemiei de sifilis din Munții Apuseni. Seriozitatea pericolului rezultă și din faptul că guvernul de la Viena a cerut părerea lui *Johann Péter Frank* pentru combaterea epidemiei de sifilis din Banat. Între 1780 și 1848 au apărut numeroase dispoziții, au fost luate măsuri, s-au efectuat examene, s-au luat dispoziții de izolare și au fost înființate pentru bolnavi spitale speciale venerice (sezoniere). În 1809 la Cluj tratamentul bolnavilor venerici a fost obligatoriu. (13). În activitatea de combatere a sifilisului care cerea cunoștințe multilaterale și consecvență, îl găsim și pe *Szöts András* care a știut să-și completeze în mod fericit munca de organizare sanitară cu activitatea în domeniul literaturii medicale. Aspirațiile sale în domeniul publicisticii medicale au fost sprijinite de *Eckstein János* profesor de ginecologie și chirurgie la Institutul medico-chirurgical din Cluj. Din însărcinarea consiliului suprem de conducere trimisă cu numărul 8313, *Szöts* și *Eckstein* scriu în anul 1802 lucrarea intitulată *A vénusi vagy szerelem nyavajának rövid leírása és bizonyos orvoslása a segujabb tapasztalások szerint*. (Scurtă descriere a bolii veneriene sau de dragoste și vindecarea ei după cele mai noi rezultate.) Această lucrare a apărut la Cluj în 1803 cu literile tipografiei *Barth János*, format 8° avînd 30 de pagini. Scopul ei a fost să instruiască poporul de rînd, prin urmare a avut un caracter de popularizare. În prefața cărții se spune că „autorii au năzuit să scrie o lucrare pe înțelesul tuturor, prin care să învețe cum se cunoaște și se previne boala, și dacă bolnavii nu ar găsi ajutor medical, cum să se vindece cu ajutorul leacurilor casnice sau al celor mai ieftine care se pot procura

din farmaciei, pină cînd vor primi ajutorul medicului". (14). Tot în prefață se amintește că potrivit dispoziției primite din partea forurilor superioare cartea are două părți, adică două „bucăți”. Prima parte conține instruirea oamenilor de rînd, fiind urmată de a doua parte care se adresează „chirurgilor județului și orașului arătîndu-le care este tratamentul cel mai sigur și cel mai scurt al acestei boli”. (15). Această „bucată” din urmă după cite știm noi, nu a mai apărut. Ea nu este înregistrată în nici o bibliografie medicală. Probabil că autoritățile administrative au considerat suficientă prima parte a lucrării, deoarece din punctul de vedere al educației sanitare a maselor populare această parte era importantă, iar pentru editarea părții următoare, pe care autorii au socotit-o necesară să fie adresată chirurgilor, nu au mai luat nici o măsură.

Fără îndoială că autorul principal al lucrării „*Scurtă descriere a bolii veneriene sau de dragoste*” este doctorul Szöts, așa cum el este și primul semnatar al introducerii. Faptul acesta este confirmat atît de activitatea anterioară cît și posterioară a lui Szöts, precum și de constatarea că Eckstein colaboratorul său nu a mai publicat nici o altă lucrare. De altfel și bibliografiile mai cunoscute atribuie această carte lui Szöts:

Lucrarea are două părți, care în patru capitole prezintă următoarele probleme:

1. Scurtă descriere a bolii sifilitice, vindecarea ei, pentru uzul oamenilor de rînd care nu pot beneficia de ajutor medical (partea I. pag. 5—6).

2. Originea bolii sifilitice, urmările ei, semnele prin care se manifestă (capitolul I p. 6—7).

3. Despre răspîndirea bolii și cum se poate preveni (capitolul II. p. 8—10).

4. Despre boala de dragoste locală. Curgerea țevii. Despre bubon. Umflătura boașelor, ulcerările sifilitice (Capitolul III. p. 11—12).

5. Partea doua: Capitolul IV (această parte nu are alt titlu) cuprinde 9 pagini despre descrierea simptomatologică și tratamentul sifilisului generalizat.

Cărticica are numeroase date interesante despre cunoștințele și tratamentul sifilisului din vremea aceea.

„*Scurtă descriere a bolii veneriene sau de dragoste*” este una din cele mai izbutite lucrări de popularizare din timpul acela, datorită limbajului ei clar, simplu, firesc și popular, descrierii simptomatologiei bolilor grupate în jurul sifilisului și prezentării celor mai simple și mai ușor realizabile procedee de tratament. Cît de necesară a fost atunci o asemenea lucrare și de cîtă prețuire s-a bucurat cartea lui Szöts, rezultă și din constatarea că chiar în anul în care a fost publicată s-au luat măsuri pentru traducerea și tipărirea ei în limba romînă la Sibiu și la Cluj. La Sibiu cartea a fost tipărită de Barth Péter, iar la Cluj de Barth János avînd următorul titlu: „*Invățătura adevărată pre scurt a vindecii boala sfranșului după experiența și ispitiri:e ceale mai noao*”. Bibliografiile romînești de pină acum cunosc numai ediția de la Sibiu. Ediția de la Cluj a fost descoperită în ultimii ani, fiind semnalată pentru prima oară de colectivul de muncă al Catedrei de istoria medicinei de la Cluj. (16). Ediția romînă are 38 de pagini și redă cu fidelitate textul maghiar. Ambele ediții poartă același număr de ordine al autorității guvernamentale. Versiunea romînească nu are prefață separată. „Cuvînt înainte” este semnat de Doftor Sioci și profesor Ekstein. Ediția romînească de la Cluj, pe care am studiat-o noi este scrisa într-o limbă populară foarte frumoasă. Redactarea și structura frazelor sînt clare chiar dacă uneori prezintă anumite dificultăți, corespunzînd în întregime cerințelor de popularizare. Atunci cînd apreciem limbajul întrebuițat trebuie să ținem seama de faptul că traducătorul s-a luptat cu toate dificultățile începutului, deoarece această lucrare a apărut în perioada de formare a terminologiei medicale romînești. Traducerea de care ne ocupăm a fost una dintre cele dintîi lucrări de popularizare, de dimen-

siuni mai largi, ce a apărut în limba romină. Calitățile traducerii precum și sobrietatea și frumusețea expresiilor constituie un indiciu că limba maternă a traducătorului a fost cea romină. Faptul acesta se invederează cu o deosebită evidență, mai ales cînd e vorba de denumirea populară a plantelor medicinale. Astfel expresiile ungurești „hegyes lapu”, „keserű lapu”, „ló sóska” sînt tîlmăcite prin *brustur inghinpos*, *brustur amar*, *măcriș de cal*. Denumirea ungurească de „*ebszölő*” este tradusă prin *lemnul cinelui*. De asemenea sînt demne de relevat eforturile în vederea formării unei terminologii rominești de specialitate. De exemplu „*tső folyás*” se traduce prin *curgerea fevii* (uretrită). Noțiunea de „*bu-bon*” este transpusă astfel: „Umflătură virtuoasă îngemjiării ce se numește dobă”; expresia maghiară „*gollyo daganat*” — „umflătură boașelor” orhită iar „*frantzos fekélyek*” — „bubele sfranțite” (ulcere sifilitice). Despre traducerea rominească lingviștii ar putea spune multe lucruri interesante dacă ar compara-o cu o altă lucrare medicală rominească din acea epocă.

În cariera și viața publică a lui *Szöts András* data de 6 aprilie 1809 înseamnă o nouă treaptă. Atunci a obținut cea mai înaltă funcție medicală, aceea de protomedic în locul lui *Neustadter Mihály* care decedase. Ca protomedic, *Szöts* a devenit președintele Consiliului Medical de pe lingă Scaunul gubernial și în același timp directorul Institutului medico-chirurgical. *Maizner János*, istoricul Institutului medico-chirurgical de la Cluj a publicat textul a două diplome de studii cu semnătura lui *Szöts András* în calitate de director, cu mențiunea *Protomedicus Magni Principatus Transilvaniae* (17). În timpul cît a fost protomedic, *Szöts* a tipărit cunoscutele instrucții în legătură cu molima bovină, care constituie unul din documentele interesante din trecutul Ardealului referitoare la terapia veterinară și la combaterea epidemiilor veterinare. Titlul acestei instrucțiuni este următorul: „*Indrumări (instrucții) date pentru vindecarea, combaterea molimei care a izbucnit în multe locuri printre animalele cornute din Marele Principat al Transilvaniei în anul 1810 și pentru inocularea animalelor sănătoase și vindecarea celor bolnave.*” Această cărticică de 20 de pagini tipărită la Cluj cu literele liceului regal cuprinde toate instrucțiile impuse de boala care bîntuia în multe locuri.

Instrucțiile energice date de *Szöts* prevăd ca boala să fie adusă imediat la cunoștința medicilor de județ care în cazul că au confirmat-o trebuie să dispună izolarea imediată a localității infectate și să raporteze autorităților sanitare superioare pentru ca acestea la rîndul lor să informeze fără întîrziere Scaunul gubernial. În continuare broșura cuprinde descrierea simptomatologiei molimei bovine în a cărei evoluție se disting două faze *statio primo* și *statio secundo* *Luis bovinæ contagiosa*. Pentru tratamentul bolii se recomandă mai întîi metode casnice, dar nu se neglijează nici tratamentul de farmacie. Tratamentul este simptomatic și roborant. Este demnă de relevat acea parte din instrucție în care sînt descrise măsurile preventive. Se prevăd dispoziții radicale și foarte energice pentru limitarea extinderii molimei. Acest lucru este de înțeles deoarece una din ramurile economice principale din Ardeal era tocmai creșterea vitelor, exportul de animale vii și produse animale precum și prelucrarea acestora. Aprovizionarea cu carne a regiunilor industrializate din Austria, Boemia și Moravia era asigurată în mare măsură de Ardeal. Pentru a se vedea ce rol important a jucat în imperiul habsburgic creșterea vitelor și sănătatea animalelor amintim faptul caracteristic că atunci cînd s-a pus problema creerii unor noi catedre la Institutul medico-chirurgical din Cluj, a luat înțînă în 1787 o catedră de medicină veterinară la care a fost numit *Fuhrmann Péter*. Pentru guvernul de la Viena și autoritățile locale era mai important să se asigure învățămîntul medicinei veterinare, decît pregătirea profesională a chirurgilor, a mamoșilor și a moașelor. Astfel, îmbogățirea Institutului medico-chirurgical de la Cluj cu noi catedre de chimie, botanică, fiziologie și patologice — propunere făcută încă în 1776 a trebuit să aștepte „*vremuri mai fericite*” fiind prelerată catedra de medicină veterinară.

Szöts András nu a putut să activeze timp mai îndelungat ca „protomedic și consilier pentru întreținerea sănătății publice”, deoarece după 3 ani de la numirea sa moare, la 1 ianuarie 1812, în urma unei boli îndelungate. A fost înmormintat în cimitirul Házsongárd. Locul mormintului său nu se mai cunoaște. Amintirea lui se păstrează în scrierile sale, într-un portret și într-un necrolog (24). Acest necrolog spune printre altele, că decedatul *Szöts András* s-a bucurat de prețuirea contemporanilor sai, datorită activității sale sîrguincioase, devotate și însuflețite și că moartea sa prematură a cauzat o sinceră durere. Contemporanii lui *Szöts* i-au recunoscut și apreciat activitatea. Pe drept cuvînt în necrolog se spune că el a luat măsuri bune, tinzînd spre o viață sănătoasă și pașnică și că nu s-a limitat numai să dea aceste sfaturi ci le-a însuflețit prin propria lui pildă“.

Sosit la redacție: 4 februarie 1961.

Bibliografie

1. MAIZNER J.: A kolozsvári orvos-sebészeti tanintézet történeti vázlata. Kolozsvár, 1890, p. 9; 2. GYÖRY TIBOR: Magyarország orvosi bibliographiája, Budapest, 1900, 131. p. 190; 3. SZINNYEI J.: Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1908 vol. XIII. col. 1080;
4. MAGYARY—KOSSA GYULA: Magyar orvosi emlékek. Budapest, 1929. vol. I. p. 34;
5. GORTVAY GYORGY: Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története, Budapest, 1953 vol. I., 27. p. 116; 6. BIANU—HODOȘ: Bibliografia romînească veche, București, 1910, vol. II. p. 447; 7. Contribuți la istoria medicinei în R.P.R. (sub red. prof. dr. V. Bologa). București, 1955, p. 167—168; 8. IZSAK: A román—magyar orvosi kapcsolatok múltjából, Bukarest, 1957, p. 55—56; 9. U. SZMOWSKI: Az orvostudomány története, Budapest, 1939, p. 470; 10. PATAKI JENŐ: Szöts András: Revista Medicală — Orvosi Szemle 1928, No. 6, p. 18; 11. PATAKI JENŐ: Szöts András Orvosi Szemle 1928 Nr. 6. 18;
11. OEFFNER JOZSEF: Commentatio de inoculationis variolarum in oves factae usque aliorum proprimentis comprobato. Pesthini, 1803, V. ö. Kössa Gyula: Magyar állatorvosi könyvszet. Budapest, 1904. 160. p. 204; 12. KOSSA GYULA: Op. cit. p. 160; 13. V. BOLOGA: Din istoria sifilisului. Cluj, 1931. 40—41; 14. SZÖTS: A vénusi vagy szerelem nyavajának rövid leírása. Kolozsvár, 1803, p. 2—3; 15. SZÖTS: Op. cit. Elöl járó beszéd, p. 3; 16. Adalékok a R.N.K. orvostudományának történetéhez. Bukarest, 1955. p. 171; 17. MAIZNER JANOS: Op. cit. p. 8—9; 18. A R.N.K. Akadémiája kolozsvári Fiókjának nekrológ gyűjteménye, levélt. No. 1955.